

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ
КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ
ЩОДО ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ**

УДК 343.137:343.431](477)(07)
ББК 67.9(4Укр)411я7
А 3-12

В.В. Касько, А.М. Орлеан, Забезпечення безпеки учасників кримінального провадження щодо торгівлі людьми. — К.: «ВАІТЕ», 2012. — 50 с.
ISBN 978-966-2310-08-5

Автори:

Віталій Вікторович КАСЬКО, експерт Представництва Міжнародної організації з міграції в Україні, адвокат

Андрій Михайлович ОРЛЕАН, професор кафедри підтримання Державного обвинувачення та нагляду за виконанням судових рішень у кримінальних справах Національної академії прокуратури України

Загальна редакція:

Оксана Гаврилівна ГОРБУНОВА, заступник Координатора Програми протидії торгівлі людьми Представництва Міжнародної організації з міграції в Україні

Олена Леонідівна КУСТОВА, радник з юридичних питань, Посольство США в Україні.

Ольга Анатоліївна СТРЕЛЬЦОВА, спеціаліст з питань політики та програм протидії торгівлі людьми Представництва Міжнародної організації з міграції в Україні

Посібник підготовлено в рамках проекту «Забезпечення захисту потерпілих та свідків у кримінальних справах про торгівлю людьми в Україні», що виконується Представництвом Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні у співпраці з Міністерством внутрішніх справ України та Генеральною прокуратурою України за фінансування Державного департаменту США.

Усі права захищено. Жодну частину цієї публікації не можна відтворити або переробити будь-якому вигляді та будь-яким способом, зокрема, електронним, механічним, фотокопіюванням та іншим без попередньої письмової згоди МОМ.

Думки, висновки та рекомендації, висловлені в публікації, належать авторам і не обов'язково збігаються з поглядами Державного департаменту США.

**Державний
департамент
США**

**Міжнародна
організація
з міграції**

**Міністерство
внутрішніх
справ України**

**Національна
академія
прокуратури України**

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. Правові засади забезпечення безпеки учасників кримінального провадження щодо торгівлі людьми	6
1.1. Міжнародно-правові засади забезпечення безпеки учасників кримінального провадження щодо торгівлі людьми	6
1.2. Нормативно-правове забезпечення безпеки учасників кримінального провадження за законодавством України: загальні положення і система	8
1.3. Підстави та суб'єкти ухвалення рішення про застосування заходів безпеки та його виконання. Особи, до яких можуть застосовуватися заходи безпеки	12
1.4. Система заходів безпеки України	17
Розділ 2. Особливості застосування окремих заходів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження щодо торгівлі людьми	23
2.1. Забезпечення конфіденційності відомостей про особу	23
2.2. Використання відеоконференції при проведенні процесуальних дій (дистанційне провадження)	27
2.3. Заміна документів, зміна зовнішності та переселення	35

ВСТУП

Кримінальну відповідальність за торгівлю людьми чи іншу незаконну угоду щодо людини передбачено статтею 149 КК України, яка діє в редакції Закону України від 12 січня 2006 року. Зазначений злочин відповідно до наведеної у ст.12 КК України класифікації є тяжким (ч. 1 ст. 149) та особливо тяжким (ч. 2,3 ст. 149).

Враховуючи специфіку злочину і тяжкість покарання, яке може загрозувати винним у його вчиненні, ймовірність вжиття підозрюваними та обвинуваченими у цих кримінальних провадженнях¹ заходів незаконного впливу на таких учасників кримінального провадження як потерпілий, заявник² та свідки, які бажають давати викривальні показання, є вкрай високою. На практиці можуть виникати ситуації, коли важливі викривальні показання на співучасників чи організаторів злочинних груп мають намір дати підозрювані чи обвинувачені, які в силу цього теж можуть піддаватися реальній чи потенційній небезпеці. Крім того, необхідно враховувати вимоги Кримінального процесуального кодексу 2012 року, згідно з яким суд не зможе використовувати і обґрунтовувати судові рішення показаннями, отриманими не під час судового засідання (ст.95 КПК 2012 року), що також збільшує ризики спроб незаконного впливу на учасників кримінального провадження до судового розгляду справи.

Водночас, у справах про торгівлю людьми готовність зазначених учасників кримінального провадження, в першу чергу, потерпілих і свідків, до якнайповнішої співпраці з правоохоронцями, є запорукою успішності досудового розслідування, притягнення до відповідальності всіх причетних до торгівлі людьми осіб, а також позбавлення їх активів, здобутих внаслідок вчинення цього злочину.

На практиці ж доволі часто зустрічаються ситуації, коли потерпілі чи свідки відмовляються давати показання чи ухиляються від процесуальних дій, змінюють свої попередні свідчення, надають неповні чи недостатньо чіткі показання з огляду на реальну чи потенційну загрозу застосування в ході кримінального провадження до них, членів їхніх сімей, близьких родичів насильства чи інших форм протиправного впливу з боку зацікавлених осіб (безпосередньо торгівців людьми, їх співучасників, членів відповідних організованих злочинних груп тощо).

Отже, вкрай важливим компонентом ефективного розкриття і розслідування злочинів та покарання винних є готовність заявників,

¹ Тут і надалі використовується термінологія Кримінального процесуального кодексу України 2012 року, переважна більшість положень якого набуває чинності з 19 листопада 2012 року.

² Надалі у тексті термін «заявник» (п.25 ч.1 ст.3 КПК України 2012 року), якщо він окремо не зазначається, охоплюється термінами «потерпілий» і «свідок».

потерпілих і свідків злочинів допомагати в їх розслідуванні. Як показали проведені Н.С. Карповим дослідження, сьогодні в Україні потерпілі далеко не завжди готові допомагати правоохоронцям. Так, стосовно 47,9% опитаного населення України або їхніх рідних було вчинено злочини і 32,9% з них не зверталися з цього приводу до правоохоронних органів. Крім того, 41,5% опитаного населення України, якщо довідаються про вчинення злочину та осіб, які його вчинили, за власною ініціативою до правоохоронців про це не повідомлять³. При цьому щодо 28,9% осіб (майже кожна третя), які брали участь у розслідуванні в Україні, здійснювався вплив з метою зміни показань, відмови від дачі показань тощо⁴. Враховуючи серйозність покарання за торгівлю людьми за санкцією ст. 149 КК України та рівень організованості даної злочинної діяльності, у кримінальних провадженнях цієї категорії вказаний відсоток очевидно буде ще вищим.

Для того, щоб домогтися високого рівня довіри з боку названих учасників кримінального провадження до системи кримінального судочинства, необхідно, по-перше, максимально ефективно застосовувати передбачені чинним законодавством України інструменти забезпечення безпеки осіб, які висловлюють бажання надати важливу доказову інформацію, а по-друге, розробити і запровадити в майбутньому більш досконали систему забезпечення цієї безпеки.

Досвід зарубіжних країн демонструє, що співробітництво потерпілих/свідків та правоохоронних органів є більш плідним у тих з них, де розроблено й впроваджено в життя довгострокові Програми захисту учасників кримінального провадження (США, Італія, Великобританія, Німеччина, Іспанія, Словаччина та інші).

³ Карпов Н.С. Злочинна діяльність: Монографія. — К.: Вид-во Семенка Сергія, 2004, с. 215, 218.

⁴ Карпов Н.С. Криминалистическое изучение преступной деятельности, средств и методов борьбы с ней (данные эмпирического исследования). — К.: Нац. акад. внутр. дел Украины, 2004, с. 38.

РОЗДІЛ 1. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Правові засади забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства у кримінальному провадженні щодо торгівлі людьми в Україні встановлюються як відповідними міжнародними договорами, учасницями яких є Україна, так і актами національного законодавства, починаючи з Основного закону, кодифікованих актів законодавства, Законів України і закінчуючи підзаконними нормативними актами.

1.1. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ.

Основними міжнародно-правовими актами у сфері забезпечення безпеки учасників кримінального провадження щодо торгівлі людьми є Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року, Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, та покарання за неї, що доповнює цю Конвенцію, Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми 2005 року.

Так, за змістом п.1 ст.25 Конвенції ООН 2000 року кожна Держава-учасниця вживає, у межах своїх можливостей, відповідних заходів для надання допомоги і захисту потерпілих від злочинів, що охоплюються цією Конвенцією, особливо у випадках погрози помстою або залякування.

Як вбачається з п.п.2,5 ст.6 названого Протоколу до Конвенції 2000 року, кожна Держава-учасниця забезпечує, щоб її внутрішня правова чи адміністративна система передбачала заходи, які дозволяють, у відповідних випадках, надавати жертвам торгівлі людьми ... допомогу, що не завдає шкоди правам захисту і дозволяє викладати і розглядати їхні думки і побоювання на відповідних стадіях кримінального провадження стосовно осіб, які вчинили злочини. Кожна Держава-учасниця прагне **забезпечувати фізичну безпеку жертв торгівлі людьми** в період перебування таких жертв на її території.

Найбільш детальним міжнародно-правовим інструментом забезпечення безпеки постраждалих від торгівлі людьми, свідків і осіб, які співробітничали з правоохоронними органами у виявленні і кримінальному переслідуванні торгівців людьми, наразі є згадана вище Конвенція Ради Європи 2005 року. Так, відповідно до ст.28 Конвенції, Кожна Сторона вживає

таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення *ефективного* і *адекватного* захисту від імовірної помсти або залякування, особливо під час та після розслідування та кримінального переслідування правопорушників для: а) жертв; б) у разі потреби — тих, хто заявляє про злочини, визначені у статті 18 цієї Конвенції, або іншим чином співпрацює з органами дізнання та кримінального переслідування; с) свідків, які дають показання стосовно злочинів, визначених у статті 18 цієї Конвенції; d) у разі потреби — членів родини осіб, згаданих у підпунктах «а» та «с». Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для пропонування й забезпечення різноманітних видів захисту. Вони можуть включати фізичний захист, переміщення, зміну особи та допомогу у працевлаштуванні. Для жертви-дитини забезпечуються особливі заходи захисту з урахуванням найкращих інтересів дитини. Кожна Сторона вживає таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідними для надання у випадку потреби належного захисту від імовірної помсти або залякування особливо під час та після розслідування й кримінального переслідування правопорушників членам груп, фондаций, об'єднань і неурядових організацій, які займаються [протидією торгівлі людьми]. Кожна Сторона розглядає питання укладення угод чи домовленостей з іншими державами для виконання положень цієї статті. На необхідності забезпечення безпеки жертв торгівлі людьми і захисту їх від залякування під час судового розгляду наголошено окремо у статті 30 Конвенції.

Категорії учасників кримінального провадження щодо торгівлі людьми, на яких мають поширюватися зобов'язання держав-учасниць щодо вжиття заходів забезпечення безпеки за Конвенцією Ради Європи 2005 року

потерпілі	заявники і свідки	члени родини потерпілих і свідків	особи, які співпрацюють з судовими органами	члени організацій, які займаються протидією торгівлі людьми
-----------	-------------------	-----------------------------------	---	---

З точки зору міжнародного співробітництва у забезпеченні захисту свідків та інших учасників кримінального провадження важливими є також положення ст. 23 Другого додаткового протоколу 2001 року до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року, згідно з якою у разі, коли Сторона на підставі Конвенції або одного з Протоколів до неї звертається з проханням надати допомогу

щодо свідка, який є під загрозою залякування або який потребує захисту, компетентні органи запитуючої і запитуваної Сторін намагаються погодити заходи стосовно захисту відповідної особи згідно зі своїм національним законодавством. Статті 9 і 10 Протоколу передбачають можливість проведення за запитом допиту свідків та інших учасників кримінального провадження за допомогою відео- та телефонної конференцій.

У межах СНД главами Урядів 25.11.2005 року було підписано Угоду про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з торгівлею людьми, органами і тканинами людини, за змістом якої до основних напрямків співпраці за Угодою віднесено також вжиття заходів щодо забезпечення ефективного захисту жертв торгівлі людьми (стаття 3). Проте у подальших нормах Угоди конкретизація суті співпраці у цьому напрямку відсутня.

Під егідою СНД 28 листопада 2006 року було також підписано Угоду про захист учасників кримінального судочинства (її підписали Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Росія, Таджикистан та Україна), проте даних про набуття нею чинності для України наразі немає.

1.2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ І СИСТЕМА.

Основним нормативно-правовим актом України у сфері регулювання питань забезпечення безпеки учасників кримінального провадження будь-якої категорії є прийнятий Верховною Радою України 23 грудня 1993 року **Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»** з відповідними змінами і доповненнями (надалі також — «Базовий закон»). Цей Закон детально регламентує підстави та порядок здійснення правоохоронними органами України правових, організаційно-технічних, інших заходів, спрямованих на захист від протиправних посягань життя, здоров'я, житла і майна осіб, які беруть участь у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні злочинів чи судовому розгляді кримінальних справ. Метою цих заходів є створення необхідних умов для належного здійснення правосуддя.

Відповідно до ст.4 Базового закону правовою основою забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, є Конституція України, цей Закон, Кримінальний і Кримінальний процесуальний кодекси України, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», інші закони.

Згідно зі ст.3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 року містить блок норм — ст.ст.52¹-52⁵, які по суті дублюють положення Базового закону. Натомість новий Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року, який набуде чинності з 19 листопада 2012 року, відійшов від цього підходу і містить положення, які в тій чи іншій мірі стосуються заходів безпеки в кримінальному провадженні, в нормах, які розташовані в різних розділах і главах Кодексу. До числа таких норм слід, зокрема, віднести наступні:

Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року	
Глава 2. Засади кримінального провадження	ч.4 ст.15 п.5 ч.2 ст.27
Глава 3. Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження	п.12 ч.3 ст.42 п.5 ч.1 ст.56 п.п.9,10 ч.2 ст.65 п.8 ч.1 ст.66 п.4 ч.2 ст.68 п.7 ч.3 ст.69 п.6 ч.4 ст.71
Глава 18. Запобіжні заходи, затримання особи	п.3 ч.6 ст.206
Глава 19. Загальні положення досудового розслідування	ч.1 ст.221
Глава 20. Слідчі (розшукові) дії	ч.8 ст.224 ч.1 ст.225 ч.ч.4,5 ст.228 ч.ч.2,3 ст.231 ст.232
Глава 21. Негласні слідчі (розшукові) дії	ч.1 ст.252 ч.2 ст.256 ч.3 ст.273
Глава 24. Закінчення досудового розслідування. Продовження строку досудового розслідування.	ч.5 ст.290
Глава 26. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування	п.6 ч.1 ст.303
Глава 27. Підготовче провадження	ч.3 ст.317

Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року	
Глава 28. Судовий розгляд	ст.336 ч.3 ст.351 ч.9 ст.352
Глава 43. Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій	ст.567 п.3 ч.5 ст.572

Забезпечення безпеки учасників кримінального провадження гарантується також існуванням у Кримінальному кодексі України кримінальної відповідальності за невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист (ст.380 КК України) та розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст.381 КК України).

Право засуджених на особисту безпеку у зв'язку з участю у кримінальному провадженні додатково гарантується також положеннями ст.10, ч.3 ст.50, ч.1 ст.104 Кримінально-виконавчого кодексу України.

Крім Базового закону вказані питання регулюються також Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 року, а в частині захисту учасників кримінального провадження щодо торгівлі людьми — відповідними нормами Закону України «Про протидію торгівлі людьми». Останній до завдань у сфері боротьби з торгівлею людьми відносить забезпечення безпеки осіб, які визнані потерпілими від торгівлі людьми, свідків та інших осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві у справах щодо торгівлі людьми (ст.12 Закону). Особи, які звернулися чи отримали статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, мають за Законом право на забезпечення особистої безпеки (ст.ст.14, 16 Закону).

Забезпечення безпеки *учасників судового процесу* регулюється також Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 року, згідно з яким таку діяльність здійснюють спеціалізовані підрозділи органів МВС України (ст.154 Закону).

До числа підзаконних нормативно-правових актів України, які регулюють порядок і умови застосування певних заходів безпеки до учасників кримінального провадження або окремі аспекти забезпечення цієї безпеки, зокрема, відносяться:

1. Указ Президента України від 23.06.1994 року «Про створення Управління «А» Служби безпеки України»;
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.1995 року №457 «Про порядок вирішення питань переселення в інше місце

- проживання, надання житла, матеріальної допомоги та працевлаштування осіб, взятих під державний захист»;
3. Положення про порядок придбання, видачі, обліку, зберігання та застосування вогнепальної зброї, боєприпасів до неї, спеціальних засобів індивідуального захисту працівниками судів і правоохоронних органів, а також особами, які беруть участь у кримінальному судочинстві, затверджене Наказом МВС України №523 від 24.07.1996 року;
 4. Положення про спеціальний підрозділ міліції «Грифон», затверджене Наказом МВС України №1390 від 19.11.2003 року;
 5. Інструкція про порядок організації та здійснення заходів власної безпеки військовослужбовців і працівників Державної прикордонної служби України та їх близьких родичів, затверджена Наказом Адміністрації Державної прикордонної служби України №354 від 28.04.2004 року;
 6. Інструкція про порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, затверджена Наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань №61 від 04.04.2005 року;
 7. Інструкція про порядок тримання осіб у спеціально відведених місцях для тимчасового тримання (ізоляторах тимчасового тримання) Служби безпеки України, затверджена Наказом Служби безпеки України №589 від 26.07.2008 року тощо.

Пленум Верховного суду України у Постанові №13 від 02.07.2004 року «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» роз'яснив судам, що потерпілий або його представник за наявності реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу чи майну мають право на забезпечення безпеки. Члени сімей та близькі родичі зазначених осіб набувають такого права, якщо шляхом висловлювання погроз або вчинення інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на потерпілого чи його представника. Підставою для застосування заходів безпеки щодо перелічених осіб є тільки фактичні дані про наявність небезпеки (п.18 Постанови). У п.20 цієї Постанови Пленум Верховного суду України окремо звернув увагу судів на необхідність з'ясувати у потерпілого, чи не застосовувалися до нього погрози, насильство, підкуп, чи не вчинялися інші протиправні дії підсудним, його родичами або іншими особами з метою примусити відмовитися від давання показань або дати завідомо неправдиві показання. У разі встановлення таких фактів суд має обговорити питання про направлення матеріалів прокуратури для перевірки та про застосування щодо потерпілого заходів безпеки.

У такий же спосіб суд повинен реагувати у разі встановлення факту примушування потерпілого давати показання за допомогою вчинення незаконних дій особою, яка провадила дізнання або досудове слідство.

У спеціалізованій Постанові Пленуму Верховного суду України №10 від 18 червня 1999 року «Про застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у судочинстві» Пленум був змушений визнати, що стан забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у судочинстві, суддів і працівників правоохоронних органів є незадовільним і не гарантує об'єктивний та неупереджений розгляд справ, захист прав і свобод громадян.

Незважаючи на значну кількість нормативно-правових актів у розглядуваній сфері, їхня якість та відповідність вимогам сьогодення викликає серйозні запитання. Багато з передбачених Базовим законом заходів безпеки не застосовуються на практиці з різних причин, включаючи і відсутність належної регламентації порядку і умов їх застосування, порядку фінансування таких заходів тощо. Законодавство України на сьогодні відстає від найкращих практик застосування заходів безпеки в інших європейських країнах, не завжди враховує загальновизнані стандарти у сфері захисту прав людини, не передбачає загальних чи спеціалізованих довгострокових Програм захисту учасників кримінального провадження, які успішно діють навіть в сусідніх країнах. Проте головним предметом цього дослідження є не визначення шляхів вдосконалення законодавства у цій сфері (хоча зовсім уникнути міркувань з цього приводу не вдасться), а рекомендації правоохоронним органам щодо того, як найбільш доцільно застосовувати існуючі у чинному законодавстві України заходи безпеки до учасників кримінального провадження щодо торгівлі людьми.

1.3. ПІДСТАВИ ТА СУБ'ЄКТИ УХВАЛЕННЯ РІШЕННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ ТА ЙОГО ВИКОНАННЯ. ОСОБИ, ДО ЯКИХ МОЖУТЬ ЗАСТОСОВУВАТИСЯ ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ.

Відповідно до ст. 20 Базового закону *підставою* для вжиття заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства (до числа яких входять і учасники кримінального провадження у розумінні ст. 3 КПК України 2012 року), членів їхніх сімей та близьких родичів є **дані, що свідчать про наявність реальної загрози їхньому життю, здоров'ю, житлу і майну**. Приводом для вжиття зазначених заходів може бути: а) заява учасника кримінального судочинства, члена його сім'ї або близького родича; б) звернення керівника відповідного державного органу; або в) отримання оперативної чи іншої інформації про наявність відповідної загрози.

При цьому підставою для застосування заходів забезпечення безпеки мають бути не лише дані про можливість вчинення заборонених кримінальним законом діянь щодо згаданих осіб, але й будь-яких інших дій, метою яких є примушування відповідних осіб відмовитися від наміру сприяти кримінальному провадженню, припинити таке сприяння або помста за вже надане сприяння.

Крім того, видається, що термін «реальна загроза» у ст.20 Базового закону є надто вузьким і буквально його тлумачення не завжди сприяє досягненню цілей, які перед цим Законом поставлені. Так, у кримінальних справах певних категорій, зокрема, пов'язаних з організованою злочинністю, може існувати так звана «високо ймовірна» чи «потенційна» загроза життю незаконних заходів впливу до учасників кримінального провадження. Саме така потенційна загроза/ризик виникає у разі, коли учасник кримінального провадження виявляє бажання надати показання, які мають вирішальне значення для викриття серйозного злочину і причетних до нього осіб. У цьому напрямку розвивалася свого часу Програма забезпечення безпеки свідків у США⁵.

Підставами для скасування заходів безпеки можуть бути закінчення строку конкретного заходу безпеки, усунення загрози життю, здоров'ю, житлу і майну осіб, взятих під захист, систематичне невиконання такою особою вимог органів, що забезпечують безпеку, якщо ця особа письмово була попереджена про можливість такого скасування. Приводом для скасування заходів забезпечення безпеки може бути як заява особи, щодо якої були застосовані заходи безпеки, так і отримання достовірної інформації про усунення загрози життю, здоров'ю, житлу і майну осіб, взятих під захист (ст. 21 Базового закону).

Органи, які забезпечують безпеку, поділяються Базовим законом на дві категорії: 1) органи, які приймають рішення про застосування заходів безпеки і 2) органи, які здійснюють заходи безпеки. Нижче схематично наведено їх перелік:

<i>Органи, які приймають рішення про застосування заходів безпеки</i>		
слідчий прокурор суд	які здійснюють кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, у розслідуванні чи судовому розгляді яких брали або беруть участь відповідні особи	ст.3 Базового закону
слідчий суддя	за наявності даних про застосування насильства під час перебування під контролем представників влади	п.3 ч.6 ст.206 КПК 2012 року

⁵ Служба Маршалов США: організація, функції, діяльність. Издание в рамках совместного проекта по оказанию содействия реформе уголовной юстиции Американской ассоциации юристов и Министерства юстиции США, М., 1998, с. 8-33.

<i>Органи, які приймають рішення про застосування заходів безпеки</i>		
Орган (підрозділ), що здійснює оперативно-розшукову діяльність	щодо осіб, які брали участь або сприяли виявленню, попередженню, припиненню злочинів	ст.3 Базового закону

<i>Органи, які здійснюють заходи безпеки</i>		
Спеціальний підрозділ органів внутрішніх справ — «Грифон» Спеціальний підрозділ органів служби безпеки — Управління «А» Спеціальний підрозділ установи виконання покарань та слідчого ізолятору	<p style="text-align: center;">Правила застосування</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ якщо провадження здійснюється органами внутрішніх справ чи служби безпеки — за підслідністю ➤ якщо провадження здійснюється податковою міліцією, прокуратурою чи судом, то заходи безпеки забезпечуються за їх рішенням одним чи кількома цими органами 	ст.3 Базового закону
Командири військових частин	щодо військовослужбовців	ст.3 Базового закону
Відповідний підрозділ установ виконання покарань та слідчих ізоляторів	щодо осіб, які тримаються в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах	ст.3 Базового закону

Аналіз чинного законодавства України дозволяє також дійти висновку, що деякі заходи забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, в першу чергу процесуального характеру (наприклад, забезпечення конфіденційності даних про особу, закритий судовий розгляд, проведення слідчих дій за допомогою відеоконференції, візуальне спостереження тощо), можуть здійснюватись безпосередньо слідчим, прокурором, судом, а також органом, що здійснює оперативно-розшукову діяльність.

Базовий закон у ст.2 до числа осіб, які мають право на забезпечення безпеки, відносить наступних учасників кримінального провадження:

- особа, яка заявила до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення («заявник» у розумінні статті 3 КПК України 2012 року) або в іншій формі брала участь чи сприяла виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень;

- потерпілий та його представник у кримінальному провадженні;
- підозрюваний, обвинувачений, захисники і законні представники;
- цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники у провадженні про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;
- свідок;
- експерт, спеціаліст, перекладач і понятий;
- члени сімей та близькі родичі вище перелічених осіб, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій стосовно них робляться спроби вплинути на учасників кримінального судочинства.

У кримінальних провадженнях щодо торгівлі людьми згадана Конвенція Ради Європи 2005 року, учасницею якої є і Україна, у п.3 ст.28 поширює захист від ймовірної помсти або залякування, особливо під час та після розслідування й кримінального переслідування правопорушників, на членів груп, фундацій, об'єднань, неурядових організацій, які допомагають та (або) підтримують жертву за її згодою під час процесуальних дій з кримінального переслідування торгівців людьми. Наразі чинне в Україні законодавство цього міжнародного зобов'язання України не враховує. Проте з огляду на примат норм міжнародного права над нормами національного законодавства (ст.19 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 року) відповідні положення Конвенції 2005 року на практиці слід застосовувати безпосередньо.

Слід мати на увазі, що для цілей забезпечення безпеки важливими мають бути не формальний процесуальний статус особи, форма дачі нею показань чи надання доказів, а функція особи як такої, що володіє важливою інформацією для певного кримінального провадження, у нашому випадку — щодо торгівлі людьми.

Міжнародний досвід свідчить про те, що особи, які володіють важливою для кримінального провадження інформацією, можуть бути розбиті на три основні категорії:

1. Особи, які співпрацюють з органами юстиції (підозрювані, обвинувачені, підсудні, засуджені, які висловили бажання дати викривальні показання чи докази);
2. Потерпілі;
3. Інші категорії свідків (заявник, свідок-очевидець, таємний агент, свідок-експерт тощо)⁶.

⁶ Рекомендуемые виды практики в области защиты свидетелей при производстве по уголовным делам, касающимся организованной преступности. — Изд-во ООН, Нью-Йорк, 2008, с.19.

У цьому дослідженні увага буде зосереджена в першу чергу на забезпеченні безпеки 2 і 3 категорії осіб, враховуючи вкрай важливу роль показань потерпілих у провадженнях щодо торгівлі людьми, їх родичів та близьких, з охопленням також 1 категорії, що буде найбільшою мірою відповідати класифікації, запропонованій у п.1 ст.28 Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми 2005 року.

Якщо ж використовувати суто термінологію ст.2 Базового закону, то дослідження охоплюватиме заявників і осіб, які в іншій формі сприяли виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень; потерпілих і свідків; членів сімей і близьких родичів цих осіб; підозрюваних і обвинувачених, які співпрацюють з органами юстиції.

Порядок здійснення заходів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження регулюється Базовим законом, КПК України, іншими законодавчими та підзаконними нормативно-правовими актами.

Орган, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, одержавши заяву або повідомлення про загрозу безпеці особи з числа визначених у статті 2 Базового закону, зобов'язані перевірити цю заяву або повідомлення і в строк не більше трьох діб, а у невідкладних випадках — негайно прийняти рішення про застосування чи про відмову у застосуванні заходів безпеки. Своє рішення вони оформлюють мотивованою постановою чи ухвалою і передають її для виконання органу, на який покладено здійснення заходів безпеки. Зазначена постанова/ухвала є обов'язковою для виконання вказаними органами.

У разі наявності у заяві (повідомленні) про загрозу безпеці відповідної особи відомостей про кримінальне правопорушення слідчий або ж прокурор у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством, починає досудове розслідування. Якщо така заява чи повідомлення надходить до органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчого судді чи суду, вони направляють цю заяву (повідомлення) до відповідного органу розслідування для початку досудового розслідування. Про ухвалене рішення терміново в письмовій формі повідомляється заявник.

За змістом п.6 ч.1 ст.303 КПК України 2012 року на досудовому провадженні рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки можуть бути оскаржені до слідчого судді особами, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом. Відповідна скарга розглядається не пізніше 72 годин з моменту надходження (ч.2 ст.306 КПК України 2012 року).

Відповідно до ст.22 Базового закону орган, якому доручено здійснення заходів безпеки, встановлює перелік необхідних заходів і способів їх реалізації, керуючись при цьому конкретними обставинами справи і необхідністю

усунення існуючої загрози. Про заходи безпеки, умови їх здійснення і правила користування майном або документами, виданими з метою забезпечення безпеки, повідомляється особа, взята під захист. Про вжиті заходи безпеки та їх результати орган, якому було доручено їх здійснення, інформує слідчого, прокурора, суд, у якого перебуває кримінальне провадження, а також слідчого суддю, якщо ним приймалося рішення про застосування таких заходів, а у разі усунення загрози — подає відповідному органу за місцем перебування особи, взятої під захист, клопотання про скасування заходів безпеки. Орган, що здійснює заходи безпеки, і особа під захистом можуть укласти договір про умови застосування цих заходів та відповідальність сторін.

За наявності підстав для скасування заходів забезпечення безпеки органом, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом виноситься мотивована постанова чи ухвала про їх скасування, яка письмово доводиться до відома особи, що перебувала під захистом. Таке рішення слідчого і прокурора може бути оскаржене в порядку, передбаченому ст.ст.303, 306 КПК України 2012 року, до слідчого судді.

Права і обов'язки осіб, до яких застосовуються заходи забезпечення безпеки, та органів, які забезпечуються безпеку, детально регулюються відповідно ст.5 і ст.6 Базового закону.

Учасник кримінального провадження за визначених у Базовому законі умов має *право* на забезпечення своєї безпеки. У разі відмови особи від цього права, за загальним правилом, заходи забезпечення безпеки до неї не застосовуються. Лише за наявності загрози настання тяжких наслідків і лише за санкцією прокурора або за ухвалою суду до таких осіб всупереч їх волі можуть застосовуватись три таких заходи забезпечення безпеки: 1) особиста охорона і/або 2) охорона житла і майна і/або 3) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів. Про застосування таких заходів та про право їх оскарження повідомляється особі, яка відмовилася від захисту (ст. 17 Базового закону).

1.4. СИСТЕМА ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

За змістом статті 7 Базового закону систему заходів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження складають наступні:

1.	Особиста охорона, охорона житла і майна
2.	Видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку
3.	Використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження

4.	Заміна документів та зміна зовнішності
5.	Зміна місця роботи або навчання
6.	Переселення в інше місце проживання
7.	Поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення
8.	Забезпечення конфіденційності відомостей про особу
9.	Закритий судовий розгляд

Необхідно мати на увазі, що цей перелік заходів забезпечення безпеки не є вичерпним і з урахуванням характеру та ступеню небезпеки для життя, здоров'я, житла і майна осіб, взятих під захист, до них можуть застосовуватися й інші заходи безпеки (ч.2 ст.7 Базового закону).

Аналіз норм КПК України 2012 року дозволяє дійти висновку про наявність у цьому законодавчому акті таких додаткових заходів безпеки:

- допит свідка/потерпілого та одночасний допит двох і більше вже допитаних осіб *в судовому засіданні слідчим суддею під час досудового розслідування*, у т.ч. дистанційно (ч.1 ст.225, ч.2 ст.232);
- впізнання *поза візуальним і аудіо спостереженням* особи, яку пред'являють для впізнання (ч.4 ст.228);
- допит/впізнання у режимі *відеоконференції* в ході досудового розслідування (ст.232) та процесуальні дії у режимі *відеоконференції* під час судового провадження (ст.336);
- допит у суді свідка, потерпілого, обвинуваченого з використанням *технічних засобів* з іншого приміщення чи в інший спосіб, що виключає ідентифікацію особи, у разі потреби — *зі створенням акустичних перешкод* (ч.9 ст.352, ч.2 ст.353, ч.3 ст.351);
- допит свідка за відсутності певного допитаного свідка (п.5 ст.352);
- допит особи, яка перебуває за кордоном, за допомогою *відеоконференції або телефонної конференції* в порядку міжнародної правової допомоги (ст.567);
- відсторонення від посади службової особи, яка в силу службового становища може чинити тиск на особу, взяту під захист (ст.154 — щодо підозрюваного чи обвинуваченого);
- запобіжні заходи у вигляді домашнього арешту або тримання під вартою (ст.176, п.3 ч.1 ст.177 — щодо підозрюваного чи обвинуваченого),
- покладення слідчим суддею, судом певних обов'язків на особу при обранні їй запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою — наприклад, не відлучатися з певного населеного пункту, утримуватися

від спілкування з конкретною особою, не відвідувати певні місця, носити електронний засіб контролю тощо (ч.ч.5,6 ст.194 КПК);

- аудіо- і відео контроль особи, місця, спостереження за особою або місцем, арешт, огляд і виїмка кореспонденції, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж і електронних інформаційних систем, обстеження публічно недоступних місць, житла, іншого володіння особи, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу тощо (ст.ст.258, 267-270).

За змістом ст.10 Кримінально-виконавчого кодексу України до засуджених можуть додатково застосовуватися такі заходи забезпечення безпеки:

- ізольоване тримання;
- переведення до іншої установи виконання покарань;
- переведення засудженого до безпечного місця.

Положення ч.2 ст.7 Базового закону дозволяють застосовувати й інші заходи, які за конкретних обставин найкращим чином відповідають інтересам забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, для прикладу:

- офіційне письмове попередження особи, від якої може виходити потенційна загроза для особи, взятої під захист, про кримінальну відповідальність за ст.386 КК України за перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого або експерта до суду, органів досудового слідства, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку, а також до давання завідомо неправдивих показань чи висновку шляхом погрози вбивством, насильством, знищенням майна цих осіб чи їх близьких родичів або розголошення відомостей, що їх ганьблять, або підкуп свідка, потерпілого чи експерта з тією самою метою, а також погрозу вчинити зазначені дії з помсти за раніше дані показання або висновок;
- роз'яснення учасникам процесу перед початком слідчої дії положень кримінального закону про можливість настання кримінальної відповідальності за вчинення протиправних дій щодо учасників кримінального судочинства;⁷
- оголошення особи, взятої під захист, померлою чи безвісно відсутньою;
- усиновлення неповнолітньої особи, взятої під захист, яка втратила батьків внаслідок вчинення злочину;

⁷Гриньків О.О. Застосування заходів безпеки учасників кримінального судочинства: вітчизняна практика та світовий досвід. Автореферат, К, 2010, с.10.

- зміна домашнього і мобільного номерів телефону на номери, які не будуть відображатися у телефонних довідниках та інформація щодо яких не буде надаватися операторами без спеціального дозволу;
- зведення до мінімуму відкритих контактів з представниками міліції у формі та використання таємних приміщень для контактів з особою тощо.

Специфічним заходом забезпечення безпеки для осіб, які постраждали від торгівлі людьми, слід також вважати закріплене у відповідних міжнародних угодах право цих осіб на легальне перебування на території відповідної країни для участі у кримінальному провадженні щодо торгівців людьми (ст.7 Протоколу до Конвенції ООН 2000 року, ст.ст.12-14 Конвенції Ради Європи 2005 року).

В якості гарантій забезпечення безпеки заявників, свідків, потерпілих, інших учасників кримінального провадження в Україні слід зазначити існування у КПК України 2012 року зобов'язання будь-якої особи, якій надано доступ до інформації про приватне життя, запобігати її розголошенню (ч.4 ст.15), заборони незаконного розголошення відомостей досудового розслідування (ст.222), заборони надавати стороні захисту для ознайомлення і відкривати матеріали про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (ч.1 ст.221, ч.5 ст.290, ч.3 ст.317), а також існування у чинному КК України відповідальності за розголошення даних досудового слідства (ст.387), невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист (ст.380), розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст.381) та перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку (ст.386).

Враховуючи специфіку справ, пов'язаних з торгівлею людьми, та вразливість потерпілих у кримінальних провадженнях цієї категорії, надзвичайно важливу роль у забезпеченні безпеки цих осіб на практиці відіграють різноманітні правозахисні (національні громадські та міжнародні) організації, які можуть надати безпечне місце перебування, медичну, психологічну, правову, матеріальну допомогу особам, постраждалим від торгівлі людьми. У цих ситуаціях державним органам України, які здійснюють заходи безпеки згідно з Базовим законом, слід налагодити тісну співпрацю і взаємодію зі згаданими правозахисними організаціями для того, щоб були застосовані спільні найбільш ефективні заходи безпеки з урахуванням специфічних потреб потерпілих у відповідних провадженнях. У цьому контексті слід пам'ятати і про те, що Україна згідно з п. 3 ст. 28 Конвенції 2005 року взяла на себе зобов'язання здійснювати захист від імовірної помсти або залякування членів груп, фондаций, об'єднань, неурядових організацій, які допомагають і (або) підтримують жертву за її згодою під час процесуальних дій з кримінального переслідування у справах щодо торгівлі людьми.

Зазначені вище заходи забезпечення безпеки можна умовно поділити на такі групи:

1. **Процесуальні заходи безпеки**, які здійснюються в межах встановлених КПК України процесуальних повноважень слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду самими цими суб'єктами чи за їх дорученням — іншими особами.

До їх числа можна, зокрема, віднести: забезпечення конфіденційності даних про особу в матеріалах кримінального провадження; допит слідчим суддею в судовому засіданні під час досудового розслідування, у тому числі дистанційно; впізнання поза візуальним і аудіо спостереженням; допит, впізнання та інші процесуальні дії в режимі відеоконференції, у дистанційному режимі, з використанням технічних засобів, зі створенням акустичних і/або відео перешкод; відсторонення від посади; негласні слідчі (розшукові дії), які здійснюються на підставі КПК України у межах кримінального провадження; закритий судовий розгляд тощо.

2. **Позапроцесуальні заходи безпеки**, які здійснюються за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду за межами кримінального процесу.

До їх числа можна, віднести всі інші заходи безпеки, серед яких особиста охорона, охорона житла і майна, заміна особистих документів та зміна зовнішності, переселення тощо.

У свою чергу позапроцесуальні заходи забезпечення безпеки можна також поділити умовно на 2 групи: **короткострокові** та **довгострокові**. Потреба у цьому поділі виникає у зв'язку з тим, що короткострокові заходи безпеки необхідні, як правило, або для усунення негайної загрози до вирішення питання про прийняття особи до комплексної тривалої Програми захисту⁸ або для забезпечення безпеки осіб, які формально не підпадають під довготривалу Програму захисту (наприклад, коли мова йде про викриття злочину невеликої тяжкості або коли процесуальний статус особи не дозволяє їй претендувати на участь у Програмі захисту, або ж особа сама відмовляється від участі у Програмі захисту через надмірні обмеження, на які вона має піти заради цього).

В якості короткострокових заходів забезпечення безпеки можна розглядати особисту фізичну охорону, охорону житла і майна, видачу спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку, встановлення систем безпеки за місцем проживання особи (посилені двері, сигналізація тощо), патрулювання за місцем проживання, тимчасову

⁸ Програмою захисту ми називаємо спеціально розроблений комплекс заходів забезпечення безпеки конкретного учасника кримінального провадження на час проведення такого провадження, а у випадках необхідності і після його закінчення. Основу такої програми, як правило, утворюють довгострокові заходи безпеки, які можуть доповнюватись короткостроковими заходами.

зміну номерів телефонів (домашнього, мобільного), тимчасовий переїзд до родичів, тимчасову зміну місця проживання, використання технічних засобів контролю і прослуховування, електронного спостереження тощо.

До числа довгострокових доцільно віднести ті з них, які згідно з позитивним міжнародним досвідом складають основу комплексних Програм захисту свідків (у широкому розумінні), а саме: зміну особистих документів, зміну зовнішності, зміну місця роботи і навчання, переселення в інше місце проживання учасника Програми чи всієї його сім'ї. Зазначений поділ до певної міри є умовним і довгострокові заходи забезпечення безпеки можуть доповнюватися на певних етапах реалізації заходами з числа короткострокових, і обидві категорії для найбільшої ефективності мають застосовуватися у поєднанні з відповідними процесуальними заходами захисту, залежно від конкретних обставин справи і встановлених чи потенційних загроз для учасника кримінального провадження.

У наступних розділах особлива увага буде приділена таким заходам безпеки, як забезпечення конфіденційності відомостей про особу, проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції та поза візуальним і аудіо спостереженням, заміна документів та переселення.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Як свідчить відповідний міжнародний досвід, заходи забезпечення безпеки учасників кримінального провадження є найбільш ефективними при комплексному підході, коли на початку застосовуються поліцейські заходи тимчасового захисту, потім — відповідні процедурні правила при дачі показань у суді, і нарешті, якщо всі ці заходи визнані недостатніми — процедури зміни особистих даних і переселення⁹.

Рекомендовану послідовність застосування заходів забезпечення безпеки в силу цього схематично можна зобразити так:

короткострокові позапроцесуальні заходи безпеки
процесуальні заходи безпеки
довгострокові позапроцесуальні заходи безпеки

Разом з тим, у разі необхідності довгострокові позапроцесуальні заходи безпеки можуть застосовуватися вже під час кримінального провадження, поєднуючись із процесуальними та короткостроковими позапроцесуальними заходами безпеки.

Короткострокові позапроцесуальні заходи безпеки застосовуються в Україні досить часто і особливих труднощів з методикою їх використання на практиці не виникає. Натомість деякі процесуальні заходи безпеки з огляду на набуття чинності з 19 листопада 2012 року новим КПК України та довгострокові позапроцесуальні заходи безпеки з огляду на брак нормативної бази і практики їх застосування будуть висвітлені нижче у цьому дослідженні більш детально.

2.1. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ОСОБУ

Забезпечення конфіденційності відомостей про особу є найбільш поширеним в Україні процесуальним заходом забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.

⁹ Рекомендуемые виды практики в области защиты свидетелей при производстве по уголовным делам, касающимся организованной преступности. — Изд-во ООН, Нью-Йорк, 2008, с.96.

Відповідно до ст.15 Базового закону нерозголошення відомостей про осіб, взятих під захист, може здійснюватися шляхом:

а) обмеження відомостей про особу в матеріалах перевірки (за явах, поясненнях тощо), в протоколах слідчих дій та інших матеріалах кримінального провадження, заміни прізвища, імені, по батькові в цих документах псевдонімами за постановою органу, що здійснює оперативну-розшукову діяльність, слідчого, прокурора або за ухвалою слідчого судді, суду про зміну анкетних даних. *На практиці абсолютна більшість випадків не лише забезпечення конфіденційності про особу, а й взагалі всіх випадків застосування заходів безпеки пов'язана саме із заміною прізвища, імені, по-батькові та інших анкетних даних за відповідною постановою уповноваженого органу. Така ситуація обумовлена простотою та надійністю застосування цього заходу. Адже особа або орган, що виніс рішення про застосування цього заходу, як правило застосовує його самостійно.*

Вказані постанови (ухвали) до матеріалів справи не приєднуються, а зберігаються окремо в органі, у провадженні якого знаходиться кримінальне провадження. Це означає, що коли досудове розслідування закінчується та матеріали кримінального провадження передаються до суду, одночасно до суду повинні передаватися і відповідні постанови слідчого чи прокурора. При цьому передаватися вони повинні окремо від матеріалів провадження із виключенням можливості ознайомлення з ними будь-яких сторонніх осіб. Окремо від матеріалів справи повинні зберігатися й протоколи роз'яснення прав та обов'язків особи, щодо якої застосовуються заходи безпеки;

б) проведення впізнання особи поза візуальним та аудіо спостереженням того, кого впізнають, з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства. Так, відповідно до ч. 4 ст. 228 КПК України 2012 року, з метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, воно може проводитися в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка здійснює впізнання, тобто поза її візуальним та аудіоспостереженням. Умови проведення такого впізнання та його результати зазначаються в протоколі. Про результати впізнання повідомляється особа, яка пред'являлася для впізнання;

в) неоголошення будь-яким способом дійсних анкетних даних про осіб, які взяті під захист і підлягають виклику до судового засідання;

г) виклику до суду цієї особи виключно через орган, який здійснює заходи безпеки. До списку осіб, які підлягають виклику до суду може бути внесено змінені анкетні дані. При цьому в якості адреси, за якою особа підлягає виклику до суду може бути вказано адресу органу, що забезпечує безпеку особи;

д) накладення тимчасової заборони на видачу відомостей про особу, взяту під захист, адресними бюро, паспортними службами,

підрозділами державної автомобільної інспекції, довідковими службами АТС та іншими державними інформаційно-довідковими службами.

Крім наведених в законі способів, відповідно до нового кримінально-процесуального законодавства України конфіденційність даних про особу, взяту під захист, може забезпечуватися шляхом її допиту та проведення нею упізнання особи із застосуванням відеоконференції.

Забезпечення конфіденційності відомостей про особу може полягати у забезпеченні конфіденційності:

1. анкетних даних особи;
2. зовнішності особи;
3. голосу особи;
4. інформації про місце перебування (проживання) особи.

При цьому, обрання одного або кількох з цих напрямів залежатиме від обізнаності особи, що несе потенційну загрозу, про зовнішність, голос, анкетні дані та місце перебування (проживання) особи під захистом, про можливість ідентифікувати вже знайому їй особу як таку, що перебуває під захистом, а також від стратегії та комбінації заходів забезпечення безпеки.

Так, у випадку коли особа, котра є потенційно небезпечною, знає особу, що потребує захисту, в обличчя, знає її голос та знає, що саме ця особа свідчитиме проти неї, при забезпеченні конфіденційності останньої доцільно попередньо змінити її місце перебування (проживання) та зберігати його в таємниці.

У випадку коли особа, котра є потенційно небезпечною знає особу, що потребує захисту в обличчя, знає її голос та анкетні дані, але їй не відомо, що саме ця особа свідчить проти неї та перебуває під захистом, доцільно забезпечити конфіденційність зовнішності, голосу та анкетних даних про особу.

У простіших випадках, коли, наприклад, є свідок, якого обвинувачений бачив в обличчя та чув голос, знає, що саме він дає свідчення, але не знає його імені та інших анкетних даних, доцільно забезпечувати конфіденційність саме анкетних даних шляхом їх зміни і т.д.

Як правило, забезпечення потребує конфіденційність справжніх відомостей про особу. Проте в окремих випадках забезпечення конфіденційності потребують анкетні дані, змінені шляхом заміни документів, або відомості про місце проживання, змінене внаслідок переселення. Не виключається, за певних обставин, і необхідність забезпечення конфіденційності зміненої зовнішності або голосу.

Таблиця 1. Основні напрями забезпечення конфіденційності відомостей про особу залежно від обізнаності особи, що є потенційно небезпечною, про зовнішність, голос та анкетні дані особи під захистом

Обізнаність особи, котра є потенційно небезпечною, про особу, що потребує захисту	Основні напрями забезпечення конфіденційності відомостей про особу
Відомі анкетні дані Відоме обличчя особи Відомий голос особи Відомо, що саме ця особа дає свідчення Невідоме місце перебування (проживання) особи	Забезпечення конфіденційності інформації про місце перебування (проживання) особи
Відомі анкетні дані Відоме обличчя особи Відомий голос особи Невідомо, що саме ця особа дає свідчення Невідоме місце перебування (проживання) особи	Забезпечення конфіденційності анкетних даних особи; Забезпечення конфіденційності зовнішності особи; Забезпечення конфіденційності голосу особи; Забезпечення конфіденційності інформації про місце перебування особи.
Невідомі анкетні дані Відоме обличчя особи Відомий голос особи Відомо, що саме ця особа дає свідчення Невідоме місце перебування (проживання) особи	Забезпечення конфіденційності анкетних даних особи Забезпечення конфіденційності інформації про місце перебування (проживання) особи.
Відомі анкетні дані Невідоме обличчя особи Невідомий голос особи Відомо, що саме ця особа дає свідчення Невідоме місце перебування (проживання) особи.	Забезпечення конфіденційності зовнішності особи; Забезпечення конфіденційності голосу особи; Забезпечення конфіденційності інформації про місце перебування (проживання) особи.
Не відомі анкетні данні особи Не відомі обличчя та голос особи Не відомо, яка особа дає свідчення Невідоме місце перебування (проживання) особи.	Забезпечення конфіденційності анкетних даних особи; Забезпечення конфіденційності зовнішності та голосу особи; Забезпечення конфіденційності інформації про місце перебування особи.

Слід мати на увазі, що у будь-якому випадку, коли відомості про місце проживання (перебування) особи, якій загрожує небезпека, відомі особі, що є небезпечною, доцільно переселити першу, забезпечивши конфіденційність її нового місця перебування. Інакше особі необхідно забезпечувати особисту охорону.

Додатковими гарантіями забезпечення конфіденційності даних про особу є обмеження щодо можливості допиту осіб, до яких застосовані заходи безпеки, - щодо дійсних даних про їх особу та осіб, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, — щодо цих даних (п.п.9, 10 ч.2 ст.65 КПК України 2012 року); обмеження на ознайомлення сторони захисту з матеріалами про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (ч. 1 ст. 221 та ч. 3 ст. 317 КПК України 2012 року) тощо.

Забезпечення конфіденційності даних про особу може поєднуватися із всіма наявними процесуальними та позапроцесуальними короткостроковими та довгостроковими заходами безпеки.

2.2. ВИКОРИСТАННЯ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ (ДИСТАНЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ)

Використання відеоконференції (дистанційного провадження) для вчинення процесуальних дій є короткостроковим процесуальним заходом безпеки. Цей захід безпеки сьогодні є недостатньо розповсюдженим у вітчизняній практиці, проте надзвичайно ефективно використовується в Європейських країнах та США.

Можливість застосування технічних засобів під час допиту свідка не є абсолютно новою для кримінально-процесуального законодавства України, оскільки і до появи ст. 85-3 КПК України 1960 року та статей 232, 336 КПК України 2012 року вона існувала. Зокрема, ст. 303 КПК України 1960 року дозволяла під час судового засідання допитувати свідків з використанням технічних засобів з іншого приміщення, у тому числі за межами приміщення суду. Проте через відсутність чіткої правової регламентації процедури та конкретних технічних засобів відеоконференція майже не застосовувалася.

Сьогодні відеоконференція при вчиненні процесуальних дій використовується майже по всій Україні та має тенденцію до подальшого розповсюдження. Порівняно з багатьма іншими заходами безпеки використання відеоконференції для вчинення процесуальних дій має низку переваг.

По-перше, її застосування у поєднанні з іншими заходами безпеки дозволяє дистанціювати особу, до якої застосовується цей захід від небезпечного для неї учасника кримінального провадження та нерідко взагалі залишати невідомою. За таких умов, убезпечення життя та здоров'я особи від посягань буде не лише простішим, але й надійнішим, ніж забезпечення її фізичного захисту та будь-які інші заходи безпеки. Справа в тому, що як би добре ми не ховали підзахисного, але якщо він свідчитиме в суді, то у відомий всім час він повинен буде з'явитися у відомому всім місці — приміщенні суду. При цьому навіть якщо приставити до особи цілу роту охоронців вони не зможуть гарантувати їй захист від пострілу снайпера або спрямованого вибуху, що інколи має місце на практиці.

По-друге, використання відеоконференції для вчинення процесуальних дій є менш витратним порівняно з багатьма іншими, особливо з довготривалими заходами безпеки. Витрати на обладнання для її проведення є хоча і значними, проте одноразовими, оскільки в подальшому ці технічні засоби реально використовуватимуться протягом тривалого часу. Вже сьогодні в багатьох областях України в апеляційних судах створено окремі приміщення із спеціальним обладнанням для дистанційного допиту свідків. Крім того, перехідні положення КПК містять норму про необхідність обладнання органів досудового розслідування технічними засобами фіксування кримінального провадження і технічними засобами проведення дистанційного провадження в режимі відеоконференції. У межах обміну досвідом представники керівництва служби, що займається забезпеченням безпеки у небагатій, порівняно з іншими європейськими країнами, Словаччині, відзначали, що застосовуючи відеоконференцію, правоохоронні органи їхньої країни відчутно заощаджують.

Відеоконференція для вчинення процесуальних дій буде істотно відрізнитися за сутністю та механізмом проведення залежно від того поєднується вона із забезпеченням конфіденційності відомостей про особу чи ні.

Дистанційне провадження без забезпечення конфіденційності проводиться у випадках коли особі, котра є потенційно небезпечною для учасника кримінального провадження відома особистість та місце проживання того, хто перебуває під захистом, але невідомо, де його зараз знайти. При цьому особі, що перебуває під захистом на момент надання свідчень чи виконання інших процесуальних дій може бути замінено документи для безпечного проживання, але свідчення вона даватиме за її справжніми (попередніми) анкетними даними. Можливими також є ситуації застосування відеоконференції без забезпечення конфіденційності даних про особу для убезпечення потерпілої особи від психологічного тиску. Це особливо актуально для випадків, коли потерпілою є дитина або коли до потерпілого застосовувалося насильство, зокрема у провадженнях, пов'язаних з торгівлею людьми.

Дистанційне провадження із забезпеченням конфіденційності

проводиться у випадках коли особі, котра є потенційно небезпечною для учасника кримінального провадження не відома особистість та/ або місце проживання чи перебування свідка і за обставинами справи забезпечення конфіденційності таких даних без зміни документів буде достатнім для забезпечення надійної безпеки. При цьому забезпечення конфіденційності даних про особу здійснюється або шляхом заміни її анкетних даних або шляхом простого обмеження відомостей про особу під час проведення слідчої дії (неоголошення таких даних самою особою та іншими учасниками під час кримінального провадження, а також не вказування їх у відповідному протоколі слідчої дії чи рапорті).

Більш детально сукупність ситуацій, в яких доцільно застосовувати відеоконференцію (дистанційне кримінальне провадження) можна побачити у наступній таблиці.

Таблиця 2. Типові підстави для застосування відеоконференції разом з іншими ключовими заходами і конкретними механізмами забезпечення безпеки

Обізнаність особи, котра є потенційно небезпечною, про особу, що потребує захисту	Ключові напрями забезпечення безпеки
Відомі анкетні дані Відоме обличчя та голос особи Відомо, що саме ця особа дає свідчення	Відеоконференція (без зміни обличчя та голосу) Заміна документів Переселення
Відомі анкетні дані Відоме обличчя та голос особи Невідомо, що саме ця особа дає свідчення (свідчення особи її не викривають)	Відеоконференція Зміна анкетних даних Зміна/спотворення зображення та звучання голосу
Відоме обличчя та голос особи Відомо, що саме ця особа дає свідчення Невідомі анкетні дані	Відеоконференція Зміна анкетних даних Зображення та звучання голосу не змінюється/ не спотворюється
Відомі анкетні дані особи Відомо, що саме ця особа дає свідчення Невідомі обличчя та голос особи	Відеоконференція Зміна/спотворення зображення та звучання голосу Анкетні дані не змінюються

Обізнаність особи, котра є потенційно небезпечною, про особу, що потребує захисту	Ключові напрями забезпечення безпеки
Невідомі анкетні данні особи Невідомі обличчя та голос особи Невідомо яка особа дає свідчення	Відеоконференція Зміна/спотворення зображення та звучання голосу Зміна анкетних даних

Загальні умови і порядок проведення процесуальних заходів в режимі відеоконференції передбачено статтями 232, 336 та 567 КПК України 2012 року.

Проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування (дистанційне досудове розслідування) передбачено ст. 232 КПК України 2012 року.

Поряд із необхідністю забезпечення безпеки підставами для допиту та впізнання осіб під час досудового розслідування у режимі відеоконференції відповідно до ч. 1 ст. 232 КПК України є: 1) неможливість безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин; 2) необхідність забезпечення безпеки осіб; 3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого; 4) необхідність вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування; 5) наявність інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми.

Для застосування відеоконференції достатньо однієї з них, проте на практиці нерідко матиме місце сукупність різних підстав.

Рішення про здійснення дистанційного досудового розслідування приймається слідчим або прокурором. Коли існує необхідність здійснення в режимі відеоконференції допиту потерпілого або свідка під час досудового розслідування в судовому засіданні (відповідно до ст. 225 КПК України), рішення про застосування таких технічних заходів приймається слідчим суддею з власної ініціативи або за клопотанням сторони кримінального провадження чи інших учасників кримінального провадження.

Законом передбачено необхідність врахування згоди чи незгоди особи на застосування щодо неї цього заходу безпеки.

Так, якщо сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечує проти здійснення дистанційного досудового розслідування, слідчий, прокурор, слідчий суддя може прийняти рішення про його здійснення лише вмотивованою постановою (ухвалою), обґрунтувавши в ній прийняте рішення.

Рішення про здійснення дистанційного досудового розслідування, в якому дистанційно перебуватиме підозрюваний, не може бути прийняте, якщо він проти цього заперечує (ч. 2 ст. 232 КПК України).

Використання у дистанційному досудовому розслідуванні технічних засобів і технологій повинно забезпечувати належну якість зображення і звуку, а також інформаційну безпеку. Мережі, за якими інформація передається, повинні бути надійно захищені від стороннього втручання, оскільки у випадку поєднання відеоконференції із забезпеченням конфіденційності відомостей про особу у зловмисників може виникнути намір отримати відомості про особу, що здійснює впізнання чи дає свідчення: її зовнішність та місце перебування.

Учасникам слідчої (розшукової) дії повинна бути забезпечена можливість ставити запитання і отримувати відповіді осіб, які беруть участь у слідчій (розшуковій) дії дистанційно, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки, передбачені КПК України.

Допит особи у дистанційному досудовому провадженні здійснюється згідно з правилами, передбаченими статтями 225–227 КПК України.

Впізнання осіб чи речей у дистанційному досудовому провадженні здійснюється згідно з правилами, передбаченими статтями 228 та 229 КПК України.

Особливості дистанційного впізнання *із забезпеченням конфіденційності* передбачено ч. 4 ст. 228 КПК України. В ній зокрема зазначається, що з метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, впізнання може проводитися в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає, тобто поза її візуальним та аудіоспостереженням. Про умови проведення такого впізнання та його результати зазначається в протоколі. Про результати впізнання повідомляють особу, яка пред'являлася для впізнання.

Суб'єкти та механізм ідентифікації особи передбачено частинами 5-8 ст. 232 КПК України.

Якщо особа, яка братиме участь у досудовому розслідуванні дистанційно згідно з рішеннями слідчого чи прокурора, знаходиться у приміщенні, розташованому *на території*, яка перебуває під юрисдикцією органу досудового розслідування, або на території міста, в якому він розташований, службова особа цього органу досудового розслідування зобов'язана вручити такій особі пам'ятку про її процесуальні права, перевірити її документи, що посвідчують особу, та перебувати поряд з нею до закінчення слідчої (розшукової) дії.

Якщо особа, яка братиме участь у досудовому розслідуванні дистанційно згідно з рішеннями слідчого чи прокурора, знаходиться у приміщенні,

розташованому *поза територією*, яка перебуває під юрисдикцією органу досудового розслідування, або поза територією міста, в якому він розташований, слідчий, прокурор своєю постановою доручає в межах компетенції органу внутрішніх справ, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, на території юрисдикції якого перебуває така особа, здійснити дії, передбачені частиною 5 ст. 232 КПК України 2012 року. Копія постанови може бути надіслана електронною поштою, факсимільним або іншим засобом зв'язку. Службова особа органу, що отримав доручення, за погодженням зі слідчим, прокурором, що надав доручення, зобов'язана в найкоротший строк організувати виконання зазначеного доручення.

Проведення дистанційного досудового розслідування за рішенням слідчого судді здійснюється згідно з положеннями ст.232 та частинами 4 і 5 ст.336 КПК України 2012 року.

Якщо особа, яка буде брати участь у досудовому розслідуванні дистанційно, утримується в установі попереднього ув'язнення або установі виконання покарань, дії, передбачені частиною 5 ст. 232 КПК України 2012 року, здійснюються службовою особою такої установи.

На жаль, особливості поєднання дистанційного провадження із забезпеченням конфіденційності даних про особу кримінально-процесуальним законодавством не прописано. Можливими тут вбачаються два варіанти.

Перший пов'язаний із більш глибоким утаємниченням особи та передбачає заміну документів на час проведення кримінального провадження. В цьому випадку під час кримінального провадження особа пред'являтиме документи зі зміненими анкетними даними. Жоден з тих, хто стикатиметься з такою особою під захистом під час кримінального провадження, не знатиме про те, що анкетні дані особи змінені (крім судді чи слідчого судді та осіб, що приймають та виконують рішення про застосування заходів безпеки). Під час відеоконференції зображення та звучання голосу такої особи доцільно спотворювати.

Другий варіант пов'язаний із забезпеченням конфіденційності відомостей про особу шляхом заміни її анкетних даних в матеріалах справи. При цьому, враховуючи законодавчу вимогу щодо перевірки документів, які посвідчують особу під час проведення відеоконференції, уповноважений орган, що виніс постанову про зміну анкетних даних, із дотриманням заходів безпеки передає її органу, якому доручено встановити особу, котра перебуває під захистом і перебувати поряд з нею до закінчення слідчої (розшукової) дії.

Хід і результати слідчої (розшукової) дії, проведеної у режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису.

Особа, якій забезпечується захист, може бути допитана в режимі відеоконференції з такими змінами зовнішності і голосу, за яких її неможливо було б упізнати. Закон не забороняє за допомогою технічних засобів фіксувати лише змінене або спотворене зображення та звук, що на наш погляд, і слід робити в цілях безпеки.

Відео- або телефонна конференція може бути використана і для проведення опитування особи слідчим, прокурором у випадках коли вони вважають, що поява опитуваної особи до них може загрожувати безпеці такої особи.

За результатами опитування, проведеного у режимі відео- або телефонної конференції, слідчий, прокурор складає рапорт, у якому зазначає дату та час опитування, дані про особу опитуваного, ідентифікаційні ознаки засобу зв'язку, що використовувався опитуваним, а також обставини, які були ним повідомлені. За необхідності опитування фіксується за допомогою технічних засобів аудіо- чи відеозапису.

Очевидно, що у випадку поєднання відеоконференції із зміною анкетних даних, уповноважена особа вносить до рапорту змінені дані про особу.

КПК вимагає, щоб слідчий чи прокурор, відповідальні за проведення відеоконференції, зазначали в рапорті, яким чином була підтверджена особа опитуваного (хто саме підтверджував та за яким документом).

Проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження передбачено ст. 336 КПК України 2012 року.

Поряд з необхідністю забезпечення безпеки, ч. 1 ст. 336 КПК України передбачено й інші підстави для здійснення судового провадження у режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення, у тому числі яке знаходиться поза межами приміщення суду (дистанційне судове провадження). Ці підстави є цілком ідентичними наведеним у ст.232 КПК України підставам для допиту та впізнання осіб під час досудового розслідування у режимі відеоконференції.

Рішення про здійснення дистанційного судового провадження ухвалюється судом за власною ініціативою або за клопотанням сторони чи інших учасників кримінального провадження.

Під час судового провадження також передбачено необхідність врахування згоди чи незгоди особи на застосування щодо неї відеоконференції. Так, згідно з ч. 2 ст. 336 КПК України, якщо сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечує проти здійснення дистанційного судового провадження, суд може ухвалити рішення про його здійснення лише вмотивованою ухвалою, обґрунтувавши в ній прийняте рішення. Суд не має права прийняти рішення про здійснення дистанційного

судового провадження, в якому поза межами приміщення суду перебуває обвинувачений, якщо він проти цього заперечує.

Застосовувані в дистанційному судовому провадженні технічні засоби і технології мають забезпечувати належну якість зображення і звуку, дотримання принципу гласності та відкритості судового провадження, а також інформаційну безпеку. Учасникам кримінального провадження має бути забезпечена можливість чути та бачити хід судового провадження, ставити запитання і отримувати відповіді, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки, передбачені КПК України.

Суб'єкти та механізм ідентифікації особи передбачено частинами 4-5 ст. 336 КПК України.

Якщо особа, яка братиме участь у судовому провадженні дистанційно, знаходиться у приміщенні, розташованому на території, яка перебуває під юрисдикцією суду, або на території міста, в якому розташований суд, судовий розпорядник або секретар судового засідання цього суду зобов'язаний вручити такій особі пам'ятку про її процесуальні права, перевірити її документи, що посвідчують особу, та перебувати поряд з нею до закінчення судового засідання.

Якщо особа, яка братиме участь у судовому провадженні дистанційно, знаходиться у приміщенні, розташованому поза територією юрисдикції суду та поза територією міста, в якому розташований суд, суд своєю ухвалою може доручити суду, на території юрисдикції якого перебуває така особа, здійснити дії, передбачені частиною четвертою статті 336 КПК України 2012 року, Копія ухвали може бути надіслана електронною поштою, факсимільним або іншим засобом зв'язку. Суд, що отримав доручення, за погодженням з судом, що надав доручення, зобов'язаний у визначений в ухвалі термін організувати виконання зазначеного доручення.

Якщо особа, яка братиме участь у судовому провадженні дистанційно, тримається в установі попереднього ув'язнення або установі виконання покарань, дії, передбачені частиною четвертою статті 336 КПК України 2012 року, здійснюються службовою особою такої установи.

Хід і результати процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису.

Особа, якій забезпечується захист, може бути допитана в режимі відеоконференції з такими змінами зовнішності і голосу, за яких її неможливо впізнати. Особливості поєднання дистанційного судового провадження із забезпеченням конфіденційності даних про особу є аналогічними до описаних вище в дистанційному досудовому розслідуванні.

Відповідно до ч.9 ст.336 КПК України, дистанційне судове провадження за правилами цієї статті може здійснюватися в судах першої, апеляційної та касаційної інстанцій, Верховному Суді України під час здійснення судового провадження з будь-яких питань, розгляд яких віднесено до компетенції суду.

Допит за запитом компетентного органу іноземної держави та допит за запитами компетентного органу України шляхом проведення відео- або телефонної конференції передбачено статтею 567 КПК України 2012 року.

В Україні такий допит проводиться у присутності слідчого судді за місцезнаходженням особи для забезпечення безпеки осіб, а також у випадках неможливості прибуття певних осіб до компетентного органу іноземної держави чи з інших підстав, визначених слідчим суддею (судом).

Допит шляхом відео- або телефонної конференції виконується у порядку, передбаченому процесуальним законом запитуючої сторони у тій мірі, в якій такий порядок не суперечить засадам кримінального процесуального законодавства України та загальноновизнаним стандартам забезпечення прав людини і основоположних свобод.

Якщо під час допиту слідчий суддя виявив порушення основних засад кримінального процесуального законодавства України, він повідомляє про це учасників процесуальної дії та зупиняє допит з метою вжиття заходів для його усунення. Допит продовжується тільки після узгодження з компетентним органом запитуючої сторони необхідних змін у процедурі.

Участь перекладача під час проведення відео- або телефонної конференції забезпечує компетентний орган запитуючої сторони.

Протокол допиту та носії відео- або аудіоінформації надсилаються до компетентного органу запитуючої сторони.

Допит із використанням відео- або телефонної конференції за запитами компетентного органу України відбувається за тими ж правилами.

2.3. ЗАМІНА ДОКУМЕНТІВ, ЗМІНА ЗОВНІШНОСТІ ТА ПЕРЕСЕЛЕННЯ

Заміна документів, зміна зовнішності, переселення — це довгострокові заходи забезпечення безпеки учасників кримінального провадження позапроцесуального характеру. Ці та інші довгострокові заходи з огляду на складність застосування та високі фінансові витрати доцільно застосовувати у виняткових випадках. Програми захисту учасників кримінального провадження, які успішно діють у США та низці країн Західної Європи і основу яких являють довгострокові заходи безпеки,

як правило, охоплюють лише учасників проваджень, які пов'язані з організованою злочинністю, а також з іншими так званими «серйозними» злочинами (в Україні до числа таких можна віднести в першу чергу тяжкі і особливо тяжкі злочини за класифікацією ст.12 КК України).

Орієнтиром для держав при визначенні переліку кримінальних проваджень, учасники яких вправі претендувати на участь у комплексних Програмах захисту (в українських реаліях – на застосування комплексу довгострокових та інших заходів) можна вважати положення Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року, за змістом яких держави-учасниці **зобов'язані** вживати заходів захисту учасників кримінального провадження щодо принаймні наступних злочинів: участь у діяльності організованої злочинної групи, відмивання грошей, корупція у публічному секторі, перешкоджання здійсненню правосуддя, **торгівля людьми**, незаконний обіг зброї і боєприпасів, незаконне ввезення мігрантів, інші серйозні злочини, які включають в себе такі елементи як причетність організованої злочинної групи і транснаціональний характер.

У деяких державах, наприклад у Словацькій Республіці, діють спеціалізовані Програми надання допомоги і захисту жертв торгівлі людьми, які охоплюють лише потерпілих і свідків у цих кримінальних провадженнях.

Загальні умови і порядок застосування заміни документів, зміни зовнішності та переселення в Україні регулюються Базовим законом. Так, відповідно до ст.11 Закону у разі потреби можуть бути проведені заміна документів, що посвідчують особу, та інших документів особи, взятої під захист, а також зміна її зовнішності. За змістом ч.1 ст.13 Закону особи, взяті під захист, з метою забезпечення їх безпеки можуть бути тимчасово або постійно переселені в інше місце проживання.

У цьому розділі мова буде йти про постійне переселення та медичну зміну зовнішності (різного ступеню глибини). Тимчасова немедична зміна зовнішності та тимчасове переселення розглядаються як короткострокові позапроцесуальні заходи забезпечення безпеки, які, як правило, не є обов'язковою складовою комплексних довготривалих Програм захисту.

За змістом ч.3 ст.13 Базового закону, заміна документів, зміна зовнішності та переселення в інше місце проживання можуть бути проведені лише за клопотанням або за згодою особи, взятої під захист, а також за санкцією прокурора чи ухвалою суду і тільки у виняткових випадках за наявності обставин, коли загроза життю та безпеці особи, взятої під захист, не може бути усунута іншими заходами. Аналіз цієї норми дозволяє зробити висновок, що для застосування заміни документів, медичної зміни зовнішності та постійного переселення закон вимагає наявності двох передумов у їх сукупності:

1) клопотання або згода особи, взятої під захист та 2) санкція прокурора чи ухвала суду. На жаль, питання про те, який саме прокурор і суд має давати таку санкцію, у законодавстві України залишається відкритим.

Базовий закон справедливо відносить ці випадки до числа *виняткових*, проте за умови належного їх застосування і вдалого поєднання між собою та з іншими заходами вони вочевидь видаються найбільш ефективними з числа передбачених українським законодавством.

З огляду на особливості кримінального провадження щодо торгівлі людьми найкращий ефект ці заходи забезпечення безпеки матимуть при застосуванні їх до таких категорій учасників цього провадження в Україні:

- Допит особи у дистанційному досудовому провадженні здійснюється згідно з правилами, передбаченими статтями 225-потерпілого, особистість якого *відомо* особі, яка складає потенційну загрозу для потерпілого, або за обставинами справи його особистість *може бути нею встановлена*;
- заявників і свідків, особистість яких і надання ними викривальних показань чи інших доказів *відомі* особі, яка складає для цих осіб потенційну загрозу або за обставинами справи їх особистість та надання ними викривальних показань й інших доказів *можуть бути нею встановлені*, навіть незважаючи на вжиття процесуальних заходів забезпечення безпеки щодо цих осіб;
- підозрюваних, обвинувачених, які погодилися надати викривальні показання на своїх співучасників, що дозволило розкрити серйозний злочин і з високою долею ймовірності може потягнути за собою вплив з боку цих співучасників чи керованих ними осіб з метою залякування для відмови від показань чи їх зміни або з метою помсти за викривальні показання.

Для досягнення необхідного ефекту заміну документів, постійне переселення і медичну зміну зовнішності слід застосовувати разом з іншими довгостроковими заходами (наприклад, такими як зміна місця роботи або навчання, поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення, усиновлення/удочеріння, оголошення померлою чи безвісно відсутньою особи з існуючими до зміни особистими даними тощо) і процесуальними заходами безпеки (забезпечення конфіденційності відомостей про особу, використання старих даних для цілей кримінального провадження (особливо якщо вони вже були відомі тим, хто може становити загрозу), дистанційне судове провадження, проведення певних слідчих дій із застосуванням технічних засобів — за допомогою відеоконференції, зі створенням акустичних і візуальних перешкод, негласні слідчі (розшукові) дії та інші можливі заходи). Потреба у поєднанні

з процесуальними заходами безпеки в подібних випадках виникає тоді, коли кримінальне провадження за участю особи, до якої застосовано вищезазначені довгострокові позапроцесуальні заходи, все ще не завершено.

Вказані заходи (заміна документів, переселення, зміна зовнішності) можуть супроводжуватися і певними короткостроковими позапроцесуальними заходами (такими, наприклад, як тимчасове надання спеціальних засобів індивідуального захисту, встановлення додаткових систем безпеки за місцем проживання, особиста охорона під час зустрічей з родичами та іншими особами, подорожей в зони ризику тощо).

Якщо заміна документів, природно, часто має поєднуватися з переселенням для досягнення найбільшого ефекту, то одночасне застосування з цими заходами медичної зміни зовнішності має відбуватися у виняткових випадках, коли будь-яке поєднання інших заходів не дає змоги усунути реальну небезпеку для особи, взятої під захист. Оцінювання такого ризику необхідно проводити заздалегідь і дуже ретельно, враховуючи, що медична зміна зовнішності має передувати заміні документів, які посвідчують особу. При застосуванні медичної зміни зовнішності особи необхідно звернути особливу увагу на наявні на її обличчі та тілі особливі прикмети, і, якщо цього вимагають інтереси забезпечення безпеки і це не становить загрози для неї з точки зору її здоров'я, вжити заходів до їх зміни чи усунення медичним шляхом.

Для досягнення найбільшого ефекту від довгострокових заходів безпеки, які на практиці потребують значних фінансових і людських ресурсів, органу, якому доручене застосування заходів безпеки, рекомендується скласти детальний План заходів (аналог Програми захисту), погодити його з особою, взятою під захист, та у разі потреби — укласти з нею детальний договір про застосування цих заходів, що міститиме обов'язки цієї особи із дотримання конфіденційності та інших заходів обережності.

Доцільно також використовувати досвід зарубіжних країн (наприклад, Німеччини), в яких залученню особи до Програми захисту свідків передують проходження особою спеціального психологічного тестування та надання нею відповідей на велику кількість деталізуючих запитань.

По-перше, це надає змогу виявити осіб, до яких застосування таких довгострокових заходів є неможливим, виходячи з їхнього способу життя, психологічних властивостей та стану психіки. Йдеться про осіб, які не здатні витримувати важке психологічне навантаження, пов'язане з відмовою від спілкування зі своїми близькими та друзями або не зможуть тривалий час дотримуватися запропонованої їм легенди; осіб, здатних до зловживання спиртними напоями, наркотичними засобами чи психотропними речовинами тощо.

По-друге, велика кількість деталізуючих запитань стосовно її способу життя, друзів, рівня доходів, звичок, медичних протипоказань,

релігійних та інших переконань дозволяють розробити максимально правдоподібну легенду, переселити до найбільш безпечного місця та виключити чинники, що можуть призвести до випадкового чи навмисного викриття відомостей про таку особу.

Заміна документів

Слід мати на увазі, що чинне законодавство України наразі жодним чином не розвиває загальні положення Базового закону щодо можливості заміни документів особі. На практиці заміна документів може бути як повною, так і частковою.

Часткова зміна документів може бути довгостроковою, якщо за обставинами справи внесення певних змін до всіх або частини особистих документів особи в повній мірі дозволить усунути потенційну небезпеку для неї.

Повна заміна документів означає документальне створення «нової особи» з цілком новими особистими даними. Цей захід (як правило, у поєднанні з іншими довгостроковими заходами — зміною зовнішності і/або переселенням, зміною місця роботи тощо) є найбільш ефективним за умов, коли особі, що складає потенційну загрозу учаснику кримінального провадження, взятому під захист, вже відома його дійсна особистість або дійсна особистість може бути нею встановлена.

При цьому для особи під захистом має бути по суті створено новий комплект персональних даних, за допомогою яких справжня особистість маскується шляхом видачі документів з іншими особистими даними, переселення в іншу місцевість чи іншу країну та привласнення вигаданої біографії. Для досягнення кращого ефекту рекомендується максимально наближати нові особисті дані особи під захистом до попередніх (вік, національність, сімейне становище, релігія, професія, хобі тощо). Це дозволить особі швидше пристосуватися до нової незвичної для неї особистості та зменшити ризик її розкриття. Водночас між попередніми та новими особистими даними не повинно залишатися такого зв'язку, за допомогою якого зацікавлені представники злочинного світу могли б встановити дійсну особистість особи під захистом.

Момент, з якого особа почне життя під новим ім'ям і з новими документами та особистими даними, має визначатися органом, який здійснює заходи безпеки. Найбільш доцільно розпочинати здійснення цього заходу безпеки після завершення відповідного кримінального провадження. Однак на практиці можна уявити собі й ситуації, коли такі заходи були вжиті під час кримінального провадження чи перед вступом особи у процес (як умова вступу до нього і надання відповідних показань). У цих випадках такі заходи мають вміло поєднуватися з

процесуальними заходами захисту, зокрема із забезпеченням конфіденційності відомостей про особу (варіант 1 – як старих, так і нових; варіант 2 – лише нових, в залежності від обставин справи і загроз для особи) і дистанційним провадженням.

До документів, що посвідчують особу, відносяться: паспорт громадянина України, паспорт громадянина України для виїзду за кордон, службовий паспорт України, дипломатичний паспорт України, посвідчення особи моряка, посвідчення члена екіпажу, посвідчення особи на повернення в Україну, тимчасове посвідчення громадянина України, посвідчення біженця, проїзний документ біженця для виїзду за кордон, посвідчення особи без громадянства для виїзду за кордон, посвідка на постійне проживання, посвідка на тимчасове проживання, посвідчення особи на повернення в Україну, картка мігранта, довідка про статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, проїзний документ особи, якій надано додатковий захист або тимчасовий захист, посвідчення водія, посвідчення застрахованої особи, дозвіл на працевлаштування, військовий квиток, пенсійне посвідчення тощо.

До інших документів слід віднести: ідентифікаційний код платника податків, свідоцтво про народження, свідоцтво про одруження/розірвання шлюбу, диплом чи інший документ про освіту, трудову книжку, свідоцтво про право на здійснення певних видів діяльності, свідоцтво про смерть (родичів чи близьких) тощо.

Враховуючи значну кількість документів особи, які можуть бути видані за українським законодавством, рекомендується по-перше, детально з'ясувати у самої особи, щодо якої планується застосувати вказаний захід безпеки, які саме особисті документи на її ім'я коли-небудь їй видавалися і ким саме, по-друге, перевірити за всіма можливими базами даних наявність всіх таких документів, і, нарешті, скласти вичерпний перелік документів, які підлягатимуть заміні.

Чинне законодавство України наразі залишає невизначеними багато питань у цій сфері, зокрема, те, який орган має видавати нові документи, в які строки, кому саме (особі під захистом чи органу, що здійснює заходи безпеки), де саме, в якому режимі і протягом якого часу мають зберігатися попередні документи тощо.

Слід мати на увазі, що органи, які здійснюють заходи безпеки, мають звертатися з клопотанням до відповідного органу України, уповноваженого видавати ті чи інші документи, із забезпеченням найбільш суворого режиму конфіденційності такого звернення, із визначенням терміновості видачі нових документів (на підставі ст.23 Базового закону), та отримувати такі документи для подальшої передачі особі під захистом. При цьому службові

особи відповідного органу, які були залучені до їх виготовлення, мають бути письмово попереджені про режим цієї інформації та про кримінальну відповідальність за ст. 381 КК України. Виявляється, що попередні документи мають бути вилучені як в особи під захистом, так і у відповідних органів, де вони могли знаходитись, та мають зберігатися в органі, що здійснює заходи безпеки.

Заміна документів особи, взятої під захист, потребуватиме вирішення низки складних фінансових проблем, починаючи з необхідності врегулювання договірних персональних зобов'язань даної особи (наприклад, режиму погашення кредитних зобов'язань або зобов'язань зі сплати аліментів на утримання дітей) і закінчуючи необхідністю вирішення низки правових проблем, які в силу застосування цього заходу безпеки можуть виникнути у інших осіб (родичів, знайомих, співробітників тощо). При цьому необхідно пам'ятати, що взяття особи під захист не повинно, за загальним правилом, ані надавати їй додаткових переваг, ані істотно погіршувати її становище. В меншій мірі обов'язок не погіршувати істотно становище відповідної особи стосується підозрюваних та обвинувачених, які погодилися співпрацювати з органами юстиції. До застосування заміни документів постраждалим від торгівлі людьми слід підходити особливо зважено і максимально враховувати їхні особливі потреби, щоб забезпечити якнайповнішу реалізацію прав, передбачених Законом України «Про заходи протидії торгівлі людьми» від 10.09.2011 року.

Видається необхідним також збереження за особою під захистом даних про її попередні судимості, проте це має бути зроблено таким чином, щоб сторонні особи не могли дізнатися подробиці цих справ і встановити справжню особистість особи під захистом. Як варіант, у разі виникнення питання про притягнення цієї особи до кримінальної відповідальності за новий злочин, запит слідчого, прокурора чи суду про судимість мав би спрямовуватися адресатом (у якого така особа перебувала би в окремії базі даних) до органу, що здійснює заходи безпеки.

Більше того, доцільно щоб будь-який запит про певні дані стосовно особи під захистом спрямовувався до органу, що здійснює заходи безпеки та аналізувався ним.

Рекомендується також забезпечити пересилання поштової кореспонденції та електронної пошти, яка надходитиме за старою поштовою/електронною адресою особи під захистом, на абонентську поштову скриньку і адресу електронної пошти, що контролюється органом, який здійснює заходи забезпечення безпеки.

Заміна документів являє собою тривалий складний процес і потребуватиме чіткої координації зусиль між органом, що здійснює заходи захисту, і державними установами, відповідальними за внесення змін

до офіційних реєстраційних баз даних і видачу документів. Слід також враховувати, що в деяких електронних базах даних внесення нових записів заднім числом чи заміна вже існуючої інформації просто не можливі з технічної точки зору, що потребуватиме вирішення в кожному окремому випадку з урахуванням обставин справи і загроз для особи під захистом.

Необхідно також мати на увазі, що в ситуаціях, коли особа, яка дає або має намір дати свідчення, вже добре відома широкому загалу внаслідок свого публічного статусу, інтенсивної кампанії у ЗМІ, неодноразових публікацій її фотографій у пресі тощо, застосування таких заходів безпеки як заміна документів чи навіть переселення без зміни її зовнішності не матимуть сенсу.

Перед застосуванням до особи заміни її особистих даних як заходу безпеки необхідно також перевірити, чи не залишала відповідна особа своїх біометричних даних (наприклад, відбитків пальців, сканування рис обличчя, райдужної оболонки ока тощо) і, якщо так — де саме. Після цього необхідно зважити відповідні ризики і виходити з того, що пересування особи у відповідні юрисдикції буде неможливим без належного вирішення цього питання на міждержавному рівні.

Переселення

Переселення взятої під захист особи до іншого місця проживання може бути постійним чи тимчасовим (ст.13 Базового закону). Крім того, виходячи з міжнародного досвіду, переселення може здійснюватися в межах держави (внутрішнє/місцеве переселення) чи за її межі (зовнішнє/міждержавне переселення).

Як правову підставу міждержавного переселення можна розглядати на сьогоднішній день положення ст.23 Другого додаткового протоколу 2001 року до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року, згідно з якою у разі, коли Сторона на підставі Конвенції або одного з Протоколів до неї звертається з проханням надати допомогу щодо свідка, який є під загрозою залякування або потребує захисту, компетентні органи запитуючої і запитуваної Сторін *намагаються погодити заходи стосовно захисту відповідної особи* згідно зі своїм національним законодавством.

Щодо місцевого переселення, то згідно з ч.2 ст.13 Базового закону вирішення питань переселення особи в інше місце проживання, надання їй житлової площі, матеріальної допомоги в розмірі мінімальної заробітної плати і працевлаштування забезпечується органом, який прийняв рішення про застосування заходів безпеки, в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Згідно з цією Постановою у разі переселення в інше місце проживання особі, взятій під захист, житло надається поза чергою – за поданням

відповідного органу, що прийняв рішення про застосування заходів безпеки (п.2). Особам, взятим під захист, орган, що прийняв рішення про застосування заходів безпеки, виплачує компенсацію за час вимушеного прогулу у зв'язку з переселенням в інше місце проживання (у розмірі, визначеному договором про умови застосування заходів безпеки, але не більш як середня заробітна плата за попереднім місцем роботи) та різницю у заробітній платі, якщо заробіток за новим місцем роботи менший, ніж за попереднім (п.5). За бажанням особи, взятої під захист і яка має намір придбати чи збудувати житло (квартиру/будинок) у зв'язку з переселенням в інше місце, за поданням органу, що прийняв рішення про застосування заходів безпеки, їй надається земельна ділянка для будівництва та відповідний кредит згідно з чинним законодавством (п.8). Особи, взяті під захист і переселені в інше місце проживання у зв'язку із забезпеченням їх безпеки, працевлаштовуються органом, що прийняв рішення про застосування заходів безпеки, або за його дорученням, органом, що здійснює заходи безпеки. Такі особи забезпечуються роботою, якщо можливо, за фахом та відповідно до кваліфікації (п.9).

Орган, який забезпечує безпеку осіб, взятих під захист, може накладати тимчасову (на час здійснення заходів безпеки) або постійну заборону на видачу адресними бюро, паспортними службами, органами ДАІ, довідковими службами АТС та іншими офіційними інформаційно-довідковими службами відомостей про місце проживання цих осіб та інших відомостей про них, а в окремих випадках такі відомості можуть вилучатися в установленому порядку. Відомості про заходи безпеки та осіб, взятих під захист, є інформацією з обмеженим доступом (п.11).

Переселення як захід безпеки передбачає найбільше фінансових витрат, тому потребує ретельного попереднього оцінювання:

- доказової ваги інформації, яка потенційно може бути надана цим учасником кримінального провадження,
- вірогідності того, що після надання свідчень чи інших доказів та закінчення відповідного кримінального провадження цій особі і надалі загрожуватиме реальна/потенційна небезпека,
- неспроможності інших альтернативних заходів безпеки досягти тієї ж мети.

У кримінальних провадженнях щодо торгівлі людьми питання можливості застосування переселення і реінтеграції потерпілого від цього злочину доцільно також попередньо обговорити з персоналом відповідної міжнародної чи неурядової організації, яка надає/надавала допомогу цій особі. Вона може посприяти органу, що здійснює заходи безпеки, у процесі переселення, зокрема, переконати потерпілого

надати згоду на застосування цього заходу безпеки, надати йому психологічну чи іншу допомогу, сприяти реінтеграції потерпілого на новому місці тощо.

Вибір нового безпечного місця проживання має залежати від рівня небезпеки та особистих обставин особи, взятої під захист. До особистих обставин, які дадуть змогу визначити місце, де особі буде найлегше адаптуватися до нових умов життя, належать: вік, національність, релігія, мова спілкування, сімейне становище, освіта, спеціальність, досвід роботи, фінансове становище, стан здоров'я, хобі тощо. Так, переселення особи, яка не володіє українською мовою і сповідує мусульманство, до невеликого населеного пункту в Україні, де всі добре знають один одного, явно не відповідатиме інтересам такої особи і значно збільшує шанси її викриття. Що ж до оцінювання рівня небезпеки, воно має включати ретельне дослідження сфер впливу осіб, які становлять потенційну загрозу для особи, взятої під захист. Для цього слід дослідити територію діяльності злочинного угруповання, члени якого можуть бути або вже притягнуті до кримінальної відповідальності завдяки показанням чи іншим доказам, наданим особою під захистом; ця територія, відповідно, буде потенційною зоною ризику і, вочевидь, не може використовуватись при виборі нового безпечного місця проживання для такої особи.

Якщо іноземець чи особа без громадянства постраждали від торгівлі людьми в Україні і вирішується питання про їх переселення як захід безпеки, слід брати до уваги не лише загрози, які можуть становити для нього підозрювані, обвинувачені, підсудні або засуджені в Україні, але й їхні співучасники, які можуть перебувати у країні походження чи громадянства постраждалих.

При здійсненні міжнародного переселення рекомендується використовувати транзитні країни і організовувати перетинання кожного нового кордону як особою, взятою під захист, так і супроводжуваними її особами органу захисту, з новими особистими документами.

Як правило, постійному переселенню разом зі свідком можуть бути піддані лише члени його сім'ї за їхньою згодою. Що стосується членів сім'ї, які не надали такої згоди, інших родичів, знайомих, до яких не було застосовано заходи безпеки, то спілкування з ними особи/осіб, взятих під захист, як правило, припиняється, у певних виняткових випадках — здійснюється за спеціальною процедурою (через орган, що здійснює заходи безпеки). Ступінь поінформованості будь-яких інших осіб про застосування довгострокових заходів безпеки та подальших їх зв'язків з цими особами можна схематично зобразити так:

Члени сім'ї, не включені до Програми захисту	Як правило, обізнані про факт включення члена їх сім'ї до Програми захисту	Спілкування через контактну особу органу, що здійснює заходи захисту (це той офіцер, який безпосередньо відповідає за заходи безпеки щодо особи під захистом)
Інші родичі і знайомі, не включені до Програми захисту	<u>Варіант 1</u> (коли це неможливо приховати, наприклад, коли це всім відома публічна особа) — їм повідомляється лише про те, що особа знаходиться під захистом і все.	Спілкування, як правило, не здійснюється
	<u>Варіант 2</u> (коли це можливо зробити таємно) — їм повідомляють про те, що особі запропонували нову роботу за кордоном, чи вона переїхала через медичні причини (необхідність зміни клімату, лікування за кордоном і т.п.)	Спілкування, як правило, не здійснюється

Переселення на нове місце проживання та заміна особистих документів з одного боку дає можливість особі під захистом розпочати нове життя. Однак, з іншого боку це тягне за собою необхідність змінити, інколи досить кардинально, своє життя та погодитися на серйозні обмеження своїх основоположних прав і свобод (свободи пересування, свободи спілкування і вираження поглядів, права на вільний вибір видів діяльності тощо). Переселення в інший район країни, розірвання у зв'язку з цим всіх контактів і зв'язків з минулим, своїми близькими і друзями, звичками і уподобаннями, стає для особи саме по собі нелегким випробуванням. Міжнародне ж переселення, пов'язане з переїздом до іншої країни, додає до цього лише додаткові проблеми, пов'язані з мовними, соціальними, культурними, релігійними чи навіть кліматичними факторами. Важливою проблемою міжнародного переселення буде залишатися для неї неврегульованість питання її пенсійного забезпечення, про що мають подбати задалегідь органи обох країн, що здійснюють заходи безпеки.

Передумовами успішної реінтеграції на новому місці осіб, взятих під захист, найчастіше є культурна, етнічна та релігійна сумісність, яка має зменшувати стрес, викликаний відчуттям відірваності від звичного середовища; мова, якою у повній мірі володіє відповідна особа; рівень життя

та можливість працювати і утримувати себе та родину у достатній мірі; кліматичні умови, наближені до звичних для цієї особи тощо.

При вирішенні питання про переселення разом з відповідною особою членів сім'ї, доцільно провести ретельну попередню психологічну роботу з усіма такими членами родини для того, щоб роз'яснити їм всі можливі обмеження і проблеми, які у них можуть виникнути у зв'язку з участю у Програмі захисту. Замовчування про ці факти та недостатня психологічна підготовка можуть призвести у майбутньому до серйозних негативних наслідків: якщо хоча б один член родини після переселення і заміни документів вирішить припинити участь у Програмі, це неминуче потягне за собою необхідність нового переселення і зміни особистих даних для решти членів родини.

Свобода пересування переселених на нове безпечне місце осіб під захистом на практиці істотно обмежена. Якщо така особа/особи вирішили кудись поїхати (в межах країни чи за кордон) з особистих мотивів (наприклад, відпочити) без згоди органу, що здійснює заходи безпеки, Програма захисту зупиняється, оскільки за таких умов гарантувати безпеку такої особи/осіб неможливо. Все це має детально регулюватися у відповідній угоді між органом захисту і особою, взятою під захист.

На практиці бувають ситуації, коли в ході здійснення довгострокових заходів безпеки загроза для особи з часом остаточно усувається, у зв'язку з цим можливо вирішення питання про повернення їй попередніх особистих даних і повернення на початкове місце проживання. Якщо ж особа перебувала під захистом тривалий час і повернення до попереднього життя вже не відповідатиме її інтересам, вона зможе і надалі продовжувати жити в звичних для неї якості та місці.

Таблиця 3. Таблиця з типовою інструкцією застосування заміни документів і переселення

КРОК	ОРГАН	ОСОБЛИВОСТІ
Одержання заяви, повідомлення про загрозу чи отримання інших даних про наявність загрози	Орган, який приймає рішення про застосування заходів безпеки	Орган може сам проявити ініціативу у разі, якщо існує серйозна потенційна загроза
Прийняття рішення про вжиття негайних заходів безпеки або про відмову у цьому, вжиття цих заходів безпеки для усунення негайної загрози	Орган, який приймає рішення про застосування заходів безпеки Орган, який здійснює заходи безпеки	В першу чергу йдеться про короткострокові позапроцесуальні заходи безпеки, потім - і/або процесуальні

КРОК	ОРГАН	ОСОБЛИВОСТІ
Перевірка належності кримінального провадження до сфери можливого застосування довгострокових заходів безпеки	Орган, який здійснює заходи безпеки	Як правило, мова повинна йти про організовану злочинність та інші так звані «серйозні злочини», в т.ч. торгівлю людьми за обтяжуючих обставин
Перевірка належності учасника провадження до числа осіб, до яких доцільно застосовувати довгострокові заходи безпеки	Орган, який здійснює заходи безпеки (спільно з органом, який здійснює кримінальне переслідування)	Заявник, свідок, потерпілий, особа яких відома чи може бути встановлена особою, яка становить потенційну загрозу, у разі потреби — члени їх сім'ї Підозрюваний, обвинувачений, які погодилися надати викривальні показання на співучасників, що дозволило розкрити серйозний злочин та яким загрожує помста
Визначення стадії, на якій доцільне застосування довгострокових заходів безпеки	Орган, який здійснює заходи безпеки (спільно з органом, який здійснює кримінальне переслідування)	Найбільш доцільно застосовувати ці заходи безпеки вже після закінчення кримінального провадження, у виняткових випадках можливо до чи в процесі провадження
Ретельне попереднє оцінювання ризиків	Орган, який здійснює заходи безпеки	Необхідна для подальшого вмілого поєднання різних заходів безпеки та забезпечення в кінцевому рахунку їх найбільшої ефективності

КРОК	ОРГАН	ОСОБЛИВОСТІ
Одержання згоди особи на застосування довгострокових заходів безпеки	Орган, який здійснює заходи безпеки	Згода має бути отримана в письмовій формі, особі слід надати вичерпну інформацію про можливі обмеження її прав та її обов'язки в ході реалізації Програми захисту, в багатьох випадках особі слід надати попередню психологічну допомогу
Одержання санкції прокурора чи ухвали суду	Орган, який здійснює заходи безпеки	Хоча законом не визначено, до якого саме прокурора чи судді йти за санкцією, доцільно це робити за місцем знаходження органу, який здійснює заходи безпеки
Визначення переліку довгострокових заходів безпеки, черговості їх застосування і способу поєднання з іншими заходами безпеки	Орган, який здійснює заходи безпеки	Доцільно підготувати детальні Програму захисту і Договір з особою, взятою під захист
Періодичне оцінювання ризиків	Орган, який здійснює заходи безпеки	Необхідне як для своєчасного реагування на нові загрози, так і для прийняття рішення про скасування заходів безпеки внаслідок повного усунення загрози

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Служба Маршалов США: організація, функції, діяльність. Видання в рамках спільного проекту по наданню допомоги реформі судової юстиції Американської асоціації юристів і Міністерства юстиції США, М., 1998, с. 18-33.
2. Рекомендуємі види практики в області захисти свідетелів при виробстві по судовим справам, касаючимся організованої злочинності. — Изд-во ООН, Нью-Йорк, 2008, с.19.
3. Гриньків О.О. Застосування заходів безпеки учасників кримінального судочинства: вітчизняна практика та світовий досвід. Автореферат, К, 2010, с.10.
4. Бардацька О.В., Орлеан А.М. Забезпечення безпеки потерпілих та свідків у кримінальних справах, пов'язаних із торгівлею людьми. / Бардацька О.В., Орлеан А.М. — К.: Тютюкін, 2010. — 56 с.
5. Панасюк Т.І. Захист свідків та потерпілих у кримінальному процесі України: Автореф. дис. канд. наук: 12.00.09 [Електронний ресурс] / Київський національний університет внутрішніх справ. — К., 2009. — 22 с.
6. Особенности поддержания государственного обвинения в условиях применения мер безопасности в отношении участников уголовного судопроизводства // Уголовное право. – 2010. — №4. — С. 98–103.
7. Басиста І.В. Пред'явлення особи для впізнання поза її візуальним спостереженням: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Басиста І.В.; Київський національний університет внутрішніх справ. — Київ, 2006. — 21 с.
8. Пашков С.М. Організаційно-правові засади діяльності судової міліції по забезпеченню безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 [Електронний ресурс] / Нац. ун-т держ. податк. служби України. — Ірпінь, 2008. — 18 с.

В. В. Касько, А. М. Орлеан, Забезпечення безпеки учасників кримінального провадження щодо торгівлі людьми.

Підписано до друку 16.10.12 р. Формат 64x90/16. Пап. офс.
Друк — офс. Ум.др.арк. — 1,63. Об'єм — 2,56. Наклад 900. Зам. 1115.
Надруковано: ТОВ «Компанія ВАІТЕ»
01042, Київ, вул. П.Лумумби, 4/6, оф. 516, тел. 0 44 531 1432.

Видавництво ТОВ «Компанія ВАІТЕ»
Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб'єкта видавничої справи серія ДК № 2570 від 27.07.2006 року.